

XVII. ve XVIII. Asırlarda Rusya-Hindistan Münasebetlerinde Tatar Tüccarlarının Rolü

Hami Demir *

Araştırma Makalesi

* Dr., Bağımsız Araştırmacı,
İstanbul/TÜRKİYE
hamidemirtr@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4452-6103

Geliş: 2 Ocak 2025
Kabul: 14 Temmuz 2025
Yayın: 10 Kasım 2025

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

ÖZ

Rusya-Hindistan ilişkileri, XVII. asra kadar coğrafi ve siyasî pek çok engelden kaynaklı olarak zayıf kaldı. XV. asırda Afanasiy Nikitin'in Hindistan'a gerçekleştirdiği seyahat, önemli bir girişim olarak görülse de bu ziyaret uzun bir süre tekrarlanamadı. XVII. asırdan itibaren, bilhassa Romanov hanedanının iktidara gelmesiyle birlikte Hindistan'a olan ilgi arttı. Rusların Orta İdil (Volga) ve Hazar bölgesinde tesis ettiği ticaret ağı, Hint pazarına açılmak için de bir fırsat oluşturdu. Astrahan'ın bir ticaret merkezi haline gelmesi, ticari gayelerle yapılan diplomatik çabaların yoğunlaşmasına olanak sağladı. İdil (Volga) Nehri'nden Ganj'a uzanan bir ticaret güzergâhı tesis edilmeye çalışıldı. Rusların, Hindistan ile diplomatik ilişkilerini geliştirmesinde Tatar tüccar ve diplomatlar önemli görevler üstlendiler. Tatarların liderliğini yaptıkları veyahut dâhil oldukları diplomatik misyonlar, Hindistan'ı yakından tanımak adına Ruslara önemli veriler sağladı. Özellikle İsmâil Begmuhammedov ve Gubeydulla Emirov seyahat notları ile Hint alt kıtasının tarihi, kültürü, coğrafyası ve iktisadî yapısı hususunda kıymetli bilgiler sundular. Bu çalışmada, Rusya-Hindistan münasebetlerinin tarihsel gelişimi, XVII. ve XVIII. asırlardaki diplomatik münasebetlere dair mevcut kayıtlar ışığında analiz edilerek, Tatar tüccarların bu ilişkilerdeki başat işlevleri ortaya konulacaktır. Ayrıca, Hindistan ile süren kültürel ve ticari ilişkiler bakımından Astrahan'ın önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Hindistan, Tatarlar, Bâbürlü Devleti, Ticaret Tarihi

The Role of Tatar Merchants in Russia-India Relations during the XVIIth and XVIIIth Centuries

Research Article

* Dr., Independent Researcher,
İstanbul/TÜRKİYE
hamidemirtr@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4452-6103

Received: 2 January 2025
Accepted: 25 July 2025
Published: 10 November 2025

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Russia-India relations remained weak due to many geographical and political obstacles until the diplomatic initiatives in the 17th century. Although Afanasiy Nikitin's voyage to India in the XVth century was considered an important initiative, it was not repeated by similar initiatives for a long time. The trade network established by the Russians in the Middle Idil (Volga) and Caspian regions also created an opportunity to expand into the Indian market. As Astrakhan became a trade centre, interest in India increased and diplomatic initiatives for commercial purposes were intensified. The Russians utilized Tatar merchants and diplomats to develop diplomatic relations with India. Diplomatic missions led by or involving Tatars provided the Russians with important data to enhance their understanding of India. In particular, Ismail Begmuhammedov and Gubeydulla Emirov provided valuable information on the social structure, geography and economic conditions of the Indian subcontinent through their travel notes. This study will examine the development of Russian-Indian relations through the records of diplomatic relations in the XVII-XVIII centuries and emphasize the importance of Tatar merchants in these relations. In addition, the importance of Astrakhan for the ongoing cultural and commercial relations with India will be mentioned.

Keywords: Russia, India, Tatars, Baburid State, History of Trade

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Demir, Hami. XVII. ve XVIII. Asırlarda Rusya-Hindistan Münasebetlerinde Tatar Tüccarlarının Rolü. *History Studies* 17, no. 4 (2025): 871-886.

Giriş

Rusya ile Hindistan arasındaki ilişkiler, XVII. asra kadar dolaylı kültürel ve ekonomik bağlarla devam etti. Bu zayıf ilişkilerden kaynaklı olarak Hindistan ile ilgili düşünceler genel itibarıyla yüzeyseldi. Egzotik bir kültüre sahip olan Hindistan, değerli kumaşları ve baharatları ile hayal gücünü besleyen bir imaja sahipti. Doğal kaynakları ve derin köklere sahip zanaat becerileri sayesinde tarih boyunca uluslararası ticaretin cazibe merkezlerinden biri oldu. Yüzyıllar boyunca birçok tüccar ve gezgin, bu toprakların değerli ürünleri için uzun yolculuklara çıktı. Ruslar da Türkistan ve diğer Doğu ticaret merkezlerindeki Hintli tüccarların eski geleneklerine ilgi duydular. Hint kumaşları, motifleri ve eski Hint mitolojik unsurlarının Rusya'ya nüfuz etmesi gezginlerin ve tüccarların seyahatleri vasıtasıyla oldu. Hindistan'ı ve diğer Asya ülkelerini ziyaret eden Rus tüccarlar ve gezginler de aynı şekilde kendi kültürlerini ve geleneklerini uzak diyarlarda tanıttılar. Bu devirde Hindistan'da ise Ruslar hakkındaki bilgiler Arap coğrafyacıların anlatımları ve gezginlerin hikayeleri ile sınırlıydı. Orta Çağ boyunca Rusya ve Hindistan arasındaki siyasî ve ticari münasebetlerin merkezi olan yerler Güney İdil (Volga) bölgesi ve Türkistan'ın ticari hüviyeti olan tarihî şehirleriydi. Rusya'yı İdil Nehri üzerinden Orta Asya ve Hindistan ile bağlayan Hazar Denizi, X. asırdan beri önemli bir ticaret güzergâhı olarak kullanılmaktaydı. İdil bölgesinde XV. asra tarihlenen Hint sikkeleri, bölgedeki ticari ilişkilerin aktif bir şekilde devam ettirildiğini göstermektedir.¹ Bu dönemde Rus ve Tatar seyyahların Hindistan'a yönelik ilk girişimleri ise bu iki uzak kültür arasındaki bağların güçlenmesine katkı yaptı.

Rus seyyahların öncülerinden olan Afanasiy Nikitin (ö.1475) 1466-1472 seneleri arasında Hindistan'a ticaret maksadı ile bir seyahat düzenledi. Onun bu seyahati Portekizli kâşif Vasco da Gama'nın Hindistan'a ayak basmasından neredeyse otuz yıl önce gerçekleşti. Bir kâşif ve tüccar olan Nikitin, Tver Knezliği'nden yola çıkarak Behmenî Türk Sultanlığı'na ulaştı ve *Üç Deniz Ötesine Seyahat* ismiyle bilinen eserini kaleme aldı. Nikitin'in günlük biçimindeki kayıtları, Hindistan'ın toplumsal yapısı ve tarihine ilişkin bilgileri ihtiva eder. Onun geride bıraktığı bu eser, Eski Rus edebiyatının kıymetli yapıtlarından biri haline geldi.² Nikitin'in Hindistan'a yönelik bu teşebbüsü uzun bir süre tekrar edilemedi; ticaret maksatlı ilk ciddi diplomatik temaslar ise ancak XVII. asrın ortasında gerçekleştirilebildi. Rusların Çarlık yönetimiyle birlikte İdil (Volga) bölgesine yerleşmesi, ticaret güzergâhlarını kontrol etme isteklerini artırdı ve Hindistan ile bağlantı kurma girişimlerini kuvvetlendirdi.

Ruslar, 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı işgal ettikten sonra 1556'da Astrahan'ı ele geçirerek, İdil-Hazar ticaret güzergâhında hâkimiyetlerini tesis ettiler. IV. İvan zamanında (1547-1584) yaşanan bu işgal hareketleri Ruslar için yeni bir devrin kapısını açarken, Orta İdil bölgesindeki Türk hâkimiyeti sonlanmış oldu. Ruslar, XVI. asrın ikinci yarısında yaşanan bu genişleme ile birlikte Hindistan'a uzanan bir ticari ağ kurmayı da hedeflediler. İdil Nehri, Altın Orda (1241-1502) devrinde olduğu gibi dünya ticaretinin önemli güzergâhlarından biri olmayı sürdürüyordu. Ruslar için de iktisadî anlamda hayati bir su yolu işlevi görmeye devam etti. Özellikle İdil üzerinde yer alan Astrahan, XVIII. asra değin Rusya'nın Doğu ile süren ticari münasebetlerinin merkezinde olan bir şehir olarak önemini korudu. Kazan'ın zaptı, Rusların hudutlarını Hazar denizine ve Kafkaslara taşıdığı tarihî bir süreci ortaya çıkardı. Bununla

¹ Guzel F. Mrathuzina ve Rezida I. Horaskina, "Povolje i İndiya: Naçalne Etapı İstoriçeskih Otnoşeniy (Po Materialam Kazanskikh İssledovateley)," *Gasırlar Avazı- Eho Vekov*, no. I (2020): 137-142; Arun Mohanty, *Tracing Indo-Russian Diplomatic History*. (New York: Routledge, 2019) 11-27.

² Afanasiy Nikitin, *Afanasiy Nikitin's Voyage Beyond Three Seas, 1466-1472*, Çeviren Stepan Apresyan, (Moskova: Raduga Publishers, 1985), 20-34; Afanasiy Nikitin, *Üç Deniz Ötesine Seyahat*, (4. Baskı), Çeviren Serkan Acar, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2021), 10-23.

birlikte Ural bölgesinin Rusların kontrolüne girmesi, Türkistan'ın Rus genişlemesine açılmasına zemin hazırladı.³

Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından zapt edilmesi, yerli Türk nüfusun yeni koşullara uyum sağlamasını zorunlu kılıyordu. Bu durum, Ruslarla birlikte yaşama mecburiyetini ortaya çıkardı. Yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip bazı Tatarlar, Kazan'ın düşüşünden sonra "Hizmet ehli" sıfatıyla Rus ordusuna katıldılar. Yerli ahalinin elit kesimi içerisinde Rusça ile birlikte Farsça ve Arapçayı da bilen bireyler yetişti. Bunların bir kısmı Rus resmî kurumlarında "telmaç" (tercüman) olarak görev aldı. Kazan Türklerinin Rus askerî hizmetinde olan ve ticaret yapma hakkına sahip olan zümresi, sıradan halktan farklı olarak serbestçe seyahat etme hakkına sahipti. Kazan'daki ticaret çeşitliliği buraya tüccarları çektiği gibi yerli tüccarlara da yeni fırsatlar sundu. Tatar tüccarları, erken dönemlerde Sibiryaya ve Türkistan'a giderek Ruslar ile Türkistanlılar arasında aracılık yaptı ve yeni ticaret fırsatları keşfetti. İdil boyundaki Tatarların ekonomik faaliyetleri kabiliyetlerine bağlı olarak diplomatik ilişkilerdeki rollerini de ortaya çıkardı. Böylece, Tatar tüccar ve tercümanlar iktisadî ve kültürel alanda daha etkili bir konum kazanarak, Hindistan ve Çin'e açılan "şark" ticaret güzergâhındaki faaliyetleri ve diplomasideki işlevleriyle bölgedeki ticaretin ve uluslararası ilişkilerin gelişiminde önemli bir etken haline geldiler.⁴

XVIII. asrın başlarında Çar I. Petro'nun (1682-1725) gerçekleştirdiği reformlar ve ekonomik girişimler, ticaretin gelişmesine imkân verdi ve bu ilerleme yerli Türkler üzerinde de etkili oldu. 1733 yılında Kazan'da Tatar tüccarlarının işlettiği dükkânlarda İran'dan gelen ipekli kumaşlar rağbet görmekteydi. 1745'te Orenburg yakınında kurulan Kargalı kasabasında Kazan Türklerinin ciddi ticari faaliyetleri mevcuttu. II. Katerina döneminde (1762-1796) ise Kazan'da "Tatar şehir ratuşası" adıyla bir teşkilat kurulmuştu. Tatar tüccarların önemini gösteren bu faaliyetler, onların "Hizmet ehli" sıfatıyla Ruslarla daha yakın ilişkiler kurmalarının yolunu açtı. Tatarların Rusçaya hâkim olmaları devlet kurumlarında görev almalarını kolaylaştırdı. Ayrıca Rusların Doğu ülkeleri ile münasebetlerinde tercümanlık görevi üstlenmelerini sağladı. Altın Orda ve varisi hanlıkların tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Tatar tercüman ve diplomatlar, Rus diplomasisinin önemli bir parçası haline

³ Ruslar, sınırlarını XVI. asrın ortalarından itibaren güney istikametinde genişletmeye başladı ve bu gelişme iktisadî dengeleri etkiledi. Osmanlı Devleti ve Kırım ile süren ticaretin durma noktasına gelmesi Rusları yeni arayışlara yöneltti. Özellikle Astrahan'dan hareketle İran ve Türkistan'a açılan ticari güzergâhları kontrol altına almaya çalıştılar. Bu açıdan İran ile geliştirilen ilişkiler Rusların bölgedeki etkinliğinin artmasına fırsat verdi. Ruslar, XVII. asrın ilk yarısında ticari ilişkilerini korumak amacıyla İdil bölgesindeki halkın Rus idaresine bağlılıklarını sağlamak için Astrahan ve Tersk şehirlerinde ticaret ile uğraşan İranlılar ve yerli tüccarlardan gümrük vergisi almadı. Türkistan hanlıkları ile sürdürülen ticari ilişkilere de ciddi bir önem verdiler ve bu hanlıkların Hindistan ve Çin'e açılan "şark" ticaret yolundaki önemli konumlarını dikkate alarak politikalar geliştirdiler. Akdes N. Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. (Ankara: TTK Yay., 2020) 168-170; Michael Khodarkovsky, *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu'nun Oluşumu (1500-1800)*. Çeviren Mehmet Ali Koç, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021) 52-55.

⁴ Tatarların menşei konusu akademik sahada tartışmalara konu oldu. Tatar adı Batı literatüründe Moğollar ile birlikte anıldı. Arap ve Ermeni tarihçilerinin eserlerinde de Moğollar için Tatar ismi kullanıldı. Ancak başta Orhon yazıtları olmak üzere *Dîvânü lugâti't-Türk* gibi tarihi kaynaklarda Tatar ismi ile bir Türk boyu bulunduğu görülmektedir. Göktürklerle ve ardından Uygurlara bağlı olarak yaşayan Tatarlar, 1242 senesinde Altın Orda Devleti'nin tesis edilmesiyle birlikte Moğol etkisi ve İslâm kültürünün biçimlendirici nüfuzu altında kimliklerini yeniden tanımladılar. Altın Orda tebaası için Ruslar tarafından kullanılan Tatar tâbiri esasında Kıpçak, Bulgar ve Hazar menşesine sahip bir halkı kapsıyordu. İdil-Ural Tatarları, Kırım Tatarları, Litvanya ve Polonya Tatarları bu tabir ile anılan Türk topluluklarını ifade eder. İlyas Kemaloğlu, *Tatar Tarihi: (İdil Bulgarları, Moğollar, Altın Orda, Hanlıklar)*. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2024) 13-19; İbrahim Kafesoğlu, "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 5, no. 8 (1953): 127-128; Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü lugâti't-Türk*, Çeviren Besim Atalay, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1985), 30-31.

geldiler. Öyle ki, 1689'da 22 resmî tercümandan 8'inin Tatarca tercümelemler ile meşgul olduğu bilinmektedir. Bu tercümanlar arasında, I. Petro'un İran heyetleri ile görüşmelerinde tercümanlık yapan Mirza Tevkilev öne çıkar. Ruslar tarafından Doğu ülkelerine gönderilen elçilik heyetlerinde de erken dönemlerde yerli Tatar tercümanlar yer aldı.⁵

Hint-İslâm devletlerinde idarî ve yönetim dili olarak Farsça İslâm periyodu boyunca geçerliliğini korudu. Bâbürlü Devleti'nde Çağatay Türkçesinden Farsçaya geçişle birlikte bürokratik alanda Farsçanın ön plana çıkması haricî münasebetler bakımından da geniş bir kültür coğrafyasını yakınlaştıran önemli bir faktör oldu. Bâbürlüler açısından İran ile Hümâyün devrinden itibaren güçlenen ilişkilerle birlikte Farsçanın Hindistan'daki gelişimi yeni idarî ve kültürel üslupların ortaya çıkmasıyla devam etti. Bu bakımdan özellikle Kazanlı Tatar tüccar ve tercümanların kabiliyetleri Rusların Türkistan ve Hindistan hakkında bilgi edinmelerini kolaylaştırdı.⁶

Romanov hanedanının (1613-1917) saltanatı ile birlikte Hindistan'a olan ilgi arttı ve alt kıtanın siyasî, toplumsal ve iktisadî yapısı hakkında bilgi toplanmaya ve bu bilgiler kayıt altına alınmaya başlandı. Komşu ülkelerde bulunan Rus elçilerinden Hint alt kıtasının en büyük siyasî gücü olan Bâbürlüler hakkında bilgi edinmeleri istendi.⁷ XVII. ve XVIII. asırlarda Hindistan'daki Rus ve Tatar gezginler, Hint alt kıtasının tarihine ve Rusya-Hindistan münasebetlerine dair önemli malumatlar içeren seyahat notları tuttular. XVIII. asırda yazdıkları seyahat notları ile Tatar edebiyatına da katkıda bulundular. Yusuf Kasımov (1675), Yakup Yagafarov (1751), Gubeydulla Emirov (1774) önderliğinde Hindistan'a giden elçilik heyetlerinin faaliyetlerini yansıtan seyahat notları, Tatar edebiyatının tür ve üslup zenginliğini de ortaya çıkardı.⁸ Tatarların tarih boyunca içerisinde oldukları iktisadî, kültürel ve diplomatik münasebetler bu eserlerin ortaya çıkmasına fırsat verdi. Diplomat ve tüccar olarak gerçekleştirildikleri seyahatler neticesinde meydana getirdikleri seyahat notları, iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişine dair önemli veriler sunar. Bu kayıtlar, Büyük Petro'nun emri ile muhafaza altına alındı. Rusya'da ticaret yapan Hintli tüccarların kayıtları ve notları da aynı şekilde korundu. Hintli tüccarların Astrahan'daki kolonisi, Hindistan'a uzanan ticaret bağlantısını güçlendirmekle birlikte Rusların Hindistan hakkında önemli malumatlara erişmesini sağladı.⁹

Rusya'nın Hindistan'a olan ilgisi nasıl ortaya çıktı ve hangi coğrafi ve siyasî engeller ile sınırlandırıldı? Tatarların Rus diplomasisi içerisinde, Hindistan misyonları kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetler, bu münasebetlerin tarihine ne gibi katkılar yaptı? Bu sorular araştırmamızın yönünü belirlerken, Tatarların ticari ve diplomatik kabiliyetlerinin söz konusu ilişkilerde nasıl bir fayda sağladığı Rusların Hindistan'a ulaşma stratejisi bağlamında ele alınacaktır. Rusya ve Hindistan arasında XVII. asra kadar devam eden dolaylı bağlantılar,

⁵ Akdes N. Kurat, "Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi", *DTCF Dergisi* 23, no. 3-4 (1965): 97-99; Kemalöglü, *Tatar Tarihi*, 211-212.

⁶ Fisher, *Bâbürlüler*, 77.

⁷ Rusya ile Hindistan arasındaki ilişkilere ışık tutan belgeler yayınlanmıştır. XVII. yüzyılda Hindistan'ı ziyaret eden asker ve tüccarların notları ve ilgili belgeler için bkz; *Russko-İndiyskie Otnoşeniya v XVII v: Sbornik Dokumentov*, Redaktory R. V. Ovçhinikov, T. D. Lavrentsova vd., (Moskova: Nauka, 1958); P.M. Kemp, *Russian Travelers to India and Persia, 1624-1798: Kotov, Yefremov, Danibegov*. (Delhi: Jiwan Prakasha, 1950.) 59-86.

⁸ Gubeydulla Emirov, "Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii" *Aziatskiy Vestnik içinde.*, Redaktor Grigorry Spassky (St. Petersburg: Departamenta Ministrestva Vnutrennih Del, 1825), 20-42.

⁹ Ulfat Abdurasulov, "A Passage to India: Rhetoric and Diplomacy between Muscovy and Central Asia in the Seventeenth Century", *Itinerario* 44, no. 3 (2020): 1-4; A. H. Aleeva, "Tatar Seyahatnamelerinde Hindistan (XVIII. Yüzyıl)" 38. *ICANAS*, (Ankara: AYK Yay., 2008), 148-152; Eugenia Vanina "Russian Studies in Medieval History of India: An Insider's View", *Medieval History Journal* 2, no. 2 (1999): 362.

Rusların Orta İdil ve Hazar bölgesinde kurduğu ticaret ağı ve Rus seyyahların keşifleri ile birlikte kültürel ve ekonomik olarak daha canlı ilişkilerin kurulmasına temel oluşturdu. Tatar tüccarlar ise Rusya'nın Doğu ile olan diplomatik münasebetlerinde bir köprü işlevi gördüler. Araştırmamız, Rusya-Hindistan arasındaki tarihsel münasebetlerin gelişimini tahlil ederek, iki bölge arasında meydana gelen ilişkilerde Tatarların rollerini vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışmamız Rus-Hint diplomatik ilişkilerinin tarihî amillerini ortaya koymaya yardımcı olacaktır. Çalışmamızda Tatarların Rus diplomasisi içerisinde geniş bir sahayı kaplayan faaliyetlerinin Rus-Hint ticari ve diplomatik ilişkilerinin yanı sıra kültürel ve edebî alanda da önemli bir yer tuttuğu ortaya konulacaktır. Aynı zamanda Rusya-Hindistan ilişkilerinin geniş bir coğrafyaya yayılan etkileşim sahası tahlil edilecektir.

1. Hindistan'a Yönelik İlk Ticari ve Diplomatik Girişimler

Hindistan'da 1526 senesinde Babür Şah'ın tesis ettiği Bâbürlü Devleti (1526-1858) alt kıtanın kaderini şekillendirdi. Bâbürlü Şah'ın halefleri Hümâyün (1530-1540 / 1555-1556) ve Ekber Şah (1556-1605) dönemlerinde devlet gelişimini sürdürdü. Özellikle, Ekber Şah döneminde devletin kalıcı kurumlarının oluşturulması ile siyasî ve iktisadî olarak bir istikrar ortaya çıkarken, Bâbürlüler Hint alt kıtasında genişlemeye devam etti.¹⁰ Ümit Burnu'nun keşfi ile birlikte Hindistan, Avrupalı sömürgeci ülkelerin ve gezginlerin hedefi oldu. Hindistan'ın ticari kapasitesi bu ilgiyi yarattı. Bâbürlülerin hâkimiyet sahasını alt kıtanın güneyine taşıdığı XVII. asırda Hindistan'ın artan cazibesi yakın ve uzak coğrafyalardan pek çok ziyaretçiyi de buraya çekti. Diplomatlar, din adamları ve tacirler çeşitli maksatlar ile buraya geldi. Hindistan'ı ziyaret eden Avrupalı gezginler alt kıtanın siyasî, içtimaî ve iktisadî yapısına ilişkin değerli veriler sunan seyahatnâmeler kaleme alarak bu uzak diyarı Avrupa'ya tanıttılar.¹¹

Bâbürlü Hindistan'ında XVII. asırda yaşanan iktisadî gelişme, ulusal imtiyazları ellerinde bulunduran Avrupalı şirketlerin faaliyetleriyle uluslararası bir anlam kazandı. Bu şirketler, ait oldukları ülkelerin askerî kabiliyetlerini kullanarak müstahkem ticaret üsleri kurdular ve Hint Okyanusu'ndaki kontrolü ele geçirerek Hindistan üzerindeki iktisadî ve politik etkilerini artırdılar.¹² İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin öncülüğündeki söz konusu ticaret şirketleri, Hindistan'dan temin ettikleri ticari malları Avrupa'ya taşıırken ortaya çıkan kazanç bu tür ilişkileri teşvik edici bir siyasî iklim yaratarak Hindistan'ı dışarıya açtı.¹³ Baharat, çivit, ipek ve güherçile gibi Hint mamulleri önemli pazarlar buldu. Özellikle Hint tekstil ürünleri, XVII. asırlardan itibaren yoğun bir ilgi gördü. İngilizler kurdukları Moskova Şirketi vasıtasıyla aynı etkiyi Rusya üzerinde de göstermek isteyerek Rus topraklarında pazar arayışı içine girmişlerdi. Doğu Hindistan Şirketi'nin Hint alt kıtasındaki faaliyetleri ile mukayese edilebilecek seviyede olmasa da Rusların sağladıkları birçok imtiyaz onlar için yeni ticaret

¹⁰ Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi*. Neşreden Reşit Rahmeti Arat, (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1987), II: 290-305; Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *Âyîn-i Ekberî*, I, Bölüm 2, Editör H. Blochmann, (Calcutta: The Asiatic Society of Bengal, 1877), 230-252.

¹¹ John Mildenhall, *The Travails of John Mildenhall and Observations of Master John Cartwright*. (Londra: *Purchas His Pilgrimes*, 1625), I: 1110-1124; II: 1419-1433; Johann Albrecht de Mandelslo, *Des Hoch Edelgeborenen Johan Albrecht von Mandelslo Morgenlandische Reyse-Beschreibung*. (Schleswig: Johan Holwein, 1658) 58-69.

¹² İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Cihangir döneminde temsilcilerinin diplomatik girişimleri neticesinde birtakım imtiyazlar elde etti. Şirket, 1612 yılında Sir Thomas Roe gibi elçi ve tüccarlarının girişimleriyle bir liman kenti olan Sûret'te işletme hakkı elde ederek burayı ticarî bir üs olarak kullanmaya başladı. Akabinde şirket Agra, Ahmedâbâd ve Burhânepûr gibi şehirlerde temsilcilikler ve satış yerleri elde ederek Hint ticaretine ve siyasetine nüfuz etmeye başladı. Azmi Özcan, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", *DİA*, XXII, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 294-295; William Foster, *The English Factories in India: 1618 1621*, (Oxford: Clarendon Press, 1906), 50-61.

¹³ Francois Bernier, *Travels in the Mogul Empire; A.D. (1656-1668)*, Translated by Archibald Constable, (Westminster: A. Constable and Co., 1891), 113-150.

olanakları yaratmaya devam etmişti. Öte yandan, Avrupa'nın sömürgeci güçlerinin himayesindeki ticaret şirketleri Hint Okyanusu'ndaki ticareti kontrol ederken, Rusya'nın Hindistan ile olan ilişkileri henüz sağlıklı bir düzeye erişememişti.¹⁴

Başarısız olan ilk temasların ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin temelleri, XVII. asrın ilk yarısında Hintli tacirlerin Astrahan'da bir ticaret topluluğu meydana getirmesi ile atılmış oldu. Hint ticaret topluluğunun yarattığı bu etki, Rusların Hindistan'a ticari elçilikler ve heyetler gönderme düşüncesini güçlendirdi. Bu topluluklarda bulunan tüccarlar ekseriyetle Pencap, Sind ve Gucerât'tan geliyordu. Bu tacirler uzun bir zamandan beri Türkistan ve Kabil'deki Rus tüccarlarla temas halindeydiler. Bu ilişkiler Rus tüccarların Hindistan'dan gelen ürünlere olan talebini artırdı. Hint boyaları, değerli taşlar, ipek ve pamuklu kumaşlar rağbet gören ürünlerdi. Hintliler ise atlar ile birlikte çeşitli kürk, deri, yün, dizgin ve eyer gibi ürünleri satın alıyorlardı. Ayrıca köle ticareti de bu alışverişin bir parçasıydı. Bu ticari ilişki Astrahan'ı Hint ticaretinin önemli bir merkezi haline getirdi. İdil Nehri'nin deltasında yer alan bir liman kenti olan Astrahan, XVII. asrın ikinci yarısından itibaren Türkistan, İç Asya ve Hindistan ile sürdürülen ticari ve diplomatik faaliyetlerin merkezi haline geldi. Astrahan'daki Hint ticaret topluluğunun malları Rusya pazarında karşılık bulmaya devam ederken, bu tüccarlar, Rus ve Batı Avrupa mallarının Doğu'ya ihracında da önemli rol oynadılar. Hindistan'a taşınan mallar ekseriyetle post, deri, bal, kaz tüyü, iğneler, cam eşyalar ve Batı Avrupa kağıtlarıydı. Hindistan'dan ithal edilenler arasında muslin (ipekli kumaş), değerli taşlar, baharat, tütsü ve çeşitli tıbbi ürünler yer alıyordu.¹⁵

Rusların ipek, güherçile ve ravent gibi transit mallar üzerindeki tekel uygulaması, hazineye gelir sağlarken, aynı zamanda sürekli para sıkıntısı nedeniyle yüksek talep gören değerli maden ve külçe üretimini artırmak için de önemli bir kaynak oluşturuyordu. Safevîler ve Babürlüler gibi Müslüman devletlerle münasebetleri geliştirmek, bu iktisadî sebeplerden ötürü büyük önem taşıyordu. Özellikle Hindistan'ın arz ettiği zenginlik ve değerli malları, Ruslar için yeni fırsatlar yaratıyordu. Hindistan'ın kumaşları, baharatları ve madeni ürünlerinin Avrupa ve Rusya pazarlarında talep görmeye başlaması "zengin Hindistan" imajını oluşturdu. Romanovların stratejik çıkarlarından biri Türkistan ile ticareti sağlıklı bir şekilde sürdürmektir. Buhara ve Hive hanlıkları, Astrahan'dan çıkan malların Safevîlerden sonra ikinci büyük alıcısı konumundaydı. 1670'ler ve 1680'lerde Hazar Denizi'ndeki toplam ticaret hacminin %19,9'u Türkistan hanlıkları ile sürdürülüyordu. Bu ticaret, Ruslar ve Türkistan hanlıklarındaki tüccar toplulukları ve yönetici elit için büyük bir stratejik önem taşıyordu.¹⁶

Hindistan'ın büyüyen ticari kapasitesi, Rusya'nın bölgeye olan ilgisini artırırken ekonomik ve diplomatik bağların kuvvetlendirilmesine yönelik arayışlar yoğunlaştı. Astrahan'ın bir ticaret merkezi olarak gelişme göstermesi bu münasebetlerin gelişimi için bir ortam oluşturdu. Hindistan'dan gelen tüccarların Astrahan'da bir tüccar kolonisi meydana getirmeleri ve Rusya

¹⁴ Kirti N. Chaudhuri, *The Trading World of Asia and the English East Company: 1660-1760*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1978) 57-65; John F. Richards, *Babür Türk İmparatorluğu; Tarih, Kültür, Teşkilat*, Çeviren Yasin Tekin, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 248-253; Özer Küpeli, "Safevî Ülkesinin İngiliz Konukları (İngiliz Tacirleri İran Seyahatleri, 1562-1581)," *History Studies* 4, no 1(2012): 373-385.

¹⁵ Eugenia Vanina, "Of Russian Spies and Itinerants: Different Perspectives on Eighteenth Century India", *India International Centre Quarterly* 24, no. 1 (1997): 31-33; Wanner, "Indian Trading Community in Astrakhan in Context of Russian-Indian Relationship (1636-1725)" 115-123.

¹⁶ Abdurasulov, "A Passage to India: Rhetoric and Diplomacy between Muscovy and Central Asia in the Seventeenth Century" 2-5.

pazarında etkili olmaları, Rus tüccarları da aynı etkiyi Hindistan'da gösterme yönünde cesaretlendirdi.

İngilizlerin Doğu Hindistan Şirketi eliyle Hindistan'a tesirinin yoğunlaştığı bir süreçte Rus ziyaretçiler Hindistan'a ayak baştı. Diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi için gerçekleştirilen temaslarda tüccarlar önemli roller üstlendiler. Ruslar, ticaret ve diplomasi alanında önemli yeteneklere sahip olan Tatarlardan yararlandı. Tatarlar, yüzyıllar boyunca Avrupa'yla Asya arasındaki ticaret güzergâhının kavşağında bulundular. Bu özel durum onları aktif olarak ticari münasebetlerin içerisine dâhil olmalarını sağladı. Rusların Orta İdil'i işgali ile birlikte Tatarlar, Doğu ülkeleriyle süren ticari ve diplomatik misyonlarda yer alarak Rus diplomasisinin bir parçası oldular. Bu ülkeler arasında XVII. asırda önemli bir bölümünün Bâbürlü idaresi altında olduğu Hindistan da vardı. Doğu ve Türk dillerindeki resmî yazışmaların ve belgelerin düzenlenmesi ve raporlanması işlerini üstlenen Rus kançılıryasının tercümanlarının önemli bir bölümü Tatarlardan oluşuyordu.¹⁷

Romanov hanedanının ilk hükümdarları, Bâbürlü Devleti ile diplomatik ve ticari bağlar kurmaya çalıştılar. Çar Aleksey Mihayloviç (1645-1676) bu yönde ciddi bir çaba gösterdi. Onun döneminde Hindistan'a ayak basan ilk Rus elçileri, Astrahan doğumlu Vasily Tuşkanov ile birlikte Kazan'lı bir tüccar olan Nikita Siryozhin idi. 1646 senesinde ise Astrahan'dan Hindistan'a ticaret güzergâhlarını keşfetmek üzere Anisim Gribov gönderildi.¹⁸ Bu diplomatik girişim o süreçte Bâbürlülerin Safevîler ile Kandahar üzerindeki rekabeti ve beraberinde yaşanan savaşlardan ötürü başarısızlığa uğradı. Safevîlerin Kandahar'ı kontrolü, Rusların bu tarihî güzergâhı kullanarak Hindistan'a ulaşma çabalarına da engel oluşturdu.¹⁹ Belh şehri üzerinden Hindistan'a giden güzergâh kullanılmaya çalışılırken, ulaşım konusunda Hintli tüccarlardan elde edilen bilgilerden yararlanıldı. 1675 senesinde Gürgeç ve Buhara toprakları üzerinden Hindistan'a yapılan seyahatte bu bilgi alışverişinden faydalanıldı. Bu Rus elçilerinin Safevîlerin engellemeleri ile karşılaşmasına rağmen Çar Aleksey Mihayloviç, Hindistan ile diplomatik ve ekonomik bağlar kurma arzusundan vazgeçmedi.

XVII. asrın ortalarında değişen konjonktür, Rusya'ya Hindistan ile diplomatik ilişkilerini geliştirme fırsatı sundu. Ruslar, Hindistan'a bir dizi elçilik ve ticaret heyetleri göndermeye başladılar. Rus tüccarlar Hindistan'a ayak basarken Hintli tüccarlar Moskova'da ve İdil bölgesinin ticari hüviyeti olan şehirlerinde faaliyet yürütüyorlardı. Bu karşılıklı iktisadî etki diplomatik münasebetlerin gelişmesi için de fırsat sunuyordu. Ancak Safevîler, bu ilişkilerin kurulmasına sık sık engel oldu. Buna rağmen, bu girişimler devam ettirilmeye çalışıldı. 1676 senesinde Çar Aleksey Mihayloviç tarafından Şah Cihan'a gönderilen elçilik heyetinin liderliğini, Doğu pazarına hâkim olan, dil ve gelenekleri iyi bilen Tatar tüccarlar üstlendi. Bu tüccarların gönderilmesi, Bâbürlüler ile diplomatik ilişkiler kurma yönündeki ilk önemli teşebbüslerden biriydi.²⁰ Söz konusu elçilik heyetinin başında Kazan Tatarı Muhammed Yusuf Kasimov vardı. Bu diplomatik seyahat öncesinde Çar Aleksey Mihayloviç, Kasimov ve kardeşine Astrahan'da ve Moskova'da ticaret yapmalarına izin veren bir imtiyaz verdi. Bu Tatar kardeşler ayrıca bazı vergi muafiyetleri de elde ettiler. Kasimov'un ticari faaliyetleri ve

¹⁷ *Russko-İndiyskie Otnoşeniya v XVII v: Sbornik Dokumentov*, Belge nr. 28-31, 67-74; A. H. Aleeva, "Tatarskaya Putevaya Lieratura Ob İndii (XVII-XVIII vv.)," *Uçenie Zapiski Kazanskogo Universiteta* 150, no. 8 (2008): 13-14.

¹⁸ Vasilij V. Barthold, *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*. Çeviren Kaya Bayraktar-Ayşe Meral, (İstanbul: Küre Yayınları, 2004), 254-256; Mohanty, *Tracing Indo-Russian Diplomatic History*, 14.

¹⁹ Salih Kenbû, *Amel-i Şalîh*, Editör Seyyid Ahmed Şah, (Lahor: Mahmud Printing Press, 1960), III: 64-71.

²⁰ *Povesti Russkih Poslov kak Pamyatniki Literaturni, Puteşestviya Pusskih Poslov 16-17 vv., Stateynie Spiski*, (Moskova: Otv. Red. D. S. Lihaçev. İzd. AN SSSR, 1954), 322-340; A.N. Aleeva, "Tatarskaya Putevaya Lieratura Ob İndii (XVII-XVIII vv.)" 14-15.

maharetleri onun Hindistan'a gönderilen heyette yer almasının yolunu açtı. Rus Şarkiyatçı Vasiliy V. Barthold bu elçilikle ilgili olarak Kasımov'un diplomasi ve ticaret alanındaki hususiyetlerine dikkat çekerek, onun bu diplomatik girişimdeki çabalarının takdire şayan olduğunu ifade eder. Tatarların söz konusu hususiyetlerine bağlı olarak Tatarcanın (Türkçe), Rusya ile İran arasından kullanılan diplomatik dil haline geldiğini de belirtir. Farsça yazılmış belgelerin ekseriyetle Tatarlar tarafından tercüme edilmesi buna işarettir.²¹

Bu misyona katılan diplomat ve tüccarlardan, Şah Cihan'ın Rusya'ya karşı tutumunu ve Rusya-Hindistan ticaretinin önemine ilişkin yaklaşımını öğrenmeleri istendi.²² Bâbürlü Devleti'nin toplumsal ve askerî yapısı, komşu devletlerle ilişkileri ve maden zenginlikleri hakkında bilgi sahibi olmaları talimatı verildi. Ayrıca tüccarların Rus mallarını överek muhataplarını karşılıklı yarar sağlayan ticarete davet etmeleri beklenen gaye idi. Kasımov'dan Hintli zanaatkârları Rusya'ya davet etmesi ve Rus malları karşılığında Hint gümüşü almak için bir anlaşma yapması da istendi. Rusya'da yetiştirilebilecek sebze tohumlarını beraberinde getirmesi de ondan beklenenler arasındaydı. Ayrıca, Hindistan'a giden uygun seyahat güzergâhlarını belirlemek de bu misyonun hedeflerinin bir paçasıydı; bu bakımdan Kasımov'dan nehir hatlarına özel ilgi göstermesi istendi. O, yolculuğu sırasında Amuderya (Ceyhun) boyunca süren yaşamı dikkatle gözlemledi.²³

Astrahan'dan yola çıkan Kasımov'un liderliğindeki heyet, Mangışlak'ın Karagan limanına ulaştı ve buradan önce Hive'ye, ardından Ocak 1676'da Buhara'ya geldi. Ancak, bu elçilik heyeti Bâbürlü hükümdarı Evrengzîb (Âlemgîr I) (1658-1707) tarafından kabul edilmedi. Rus heyetinin Hindistan'a ayak bastığı sırada Evrengzîb, Dekken'de ciddi sorunlar ile meşguldü.²⁴ Kasımov ve beraberindeki heyet, Belh ve Hive üzerinden Mayıs 1677'de Astrahan'a döndü. Bu diplomatik girişim, Rus diplomasisi için Hindistan ile doğrudan temas kurmak üzere gerçekleştirilen ilk ciddi teşebbüstü. Hindistan'a giden rotanın ayrıntılı bir raporu da elde edildi. Ayrıca, Afanasiy Nikitin'in seyahatinden beri bir kara ulaşımına alternatif sunan deniz güzergâhı da daha sonraki misyonlarda kullanılmak üzere gündeme geldi.²⁵

Rusya'nın Türkistan üzerinden Hindistan ile istikrarlı diplomatik ve ticari bağlar kurma girişimleri bakımından Çar I. Petro'nun (1682-1725) çabaları kayda değerdir. Rus ve Tatar tüccarlar, önceki başarısız girişimlerinin ardından 1695 yılında Hindistan'a ulaşmayı başardılar. Tüccar Semen Malinkov, İran üzerinden Hindistan'a erişti ve Çar I. Petro'nun mesajlarını Evrengzîb'in sarayına taşıdı. Seyahat güzergâhı Şamahı, İsfahan, Benderabbas, Sûret ve Burhanpûr'dan geçiyordu.²⁶ Ancak İran'da soyulan bu elçilik heyeti güçlükle Hindistan'a ulaşabildi. Evrengzîb tarafından kabul edilen Malinkov yaklaşık dört yıl boyunca

²¹ *Nakaz Tsarya Alekseya Mihayloviça Mahmetu İsupu Kasimovu, Poslannomu v 1675 g.k. Velikomu Mogolu Aurenzebu, Podgotovil k izdaniü Dmitry Kobeko, (St. Petersburg, 1884), 3-15; Barthold, Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm, 256-258.*

²² Rusların nüfuz oluşturmak istediği Hindistan, dilbilimsel bakımdan da oldukça zengin bir coğrafya idi. Güney Asya'nın üç büyük dil grubunu ve çok sayıda yerel dil ve lehçeyi de bünyesinde barındırıyordu. Kuzey Hindistan'da Sanskritçeden doğan birçok dil hâkimdi. Güney Hindistan'da ise Dravid dilleri konuşuluyordu. Dekken sultanlıkları ile birlikte Bâbürlü sarayında Farsça resmi dildi. Bâbürlüler Çağatay Türkçesinden Farsçaya geçerek bu dili idarenin dili haline getirdiler. İran'ın Hindistan'daki tarihsel nüfuzu, dilin yanı sıra idarî ve kültürel üsluplar üzerinde de belirleyici olmalarını sağladı. Fisher, *Babürlüler*, 74-78; Tavernier, *The Six Voyages of John Baptista Tavernier*, III. Book, 150-167.

²³ *Russko-İndiyskie Otnoşeniya v XVII v: Sbornik Dokumentov*, Belge nr. 126-129, 333-336; Barthold, *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, 256-257.

²⁴ Hâfî Han, *Müntehabü'l-lübâb*. Editör Kebirüddin Ahmed ve Gulâm Kâdir, (Kalküta: The Urdu Guide Press, 1874), II: 239-252.

²⁵ Aleeva, "Tatarskaya Putevaya Lieratura Ob İndii (XVII-XVIII vv.)", 14-15.

²⁶ *Russko-İndiyskie Otnoşeniya v XVII v: Sbornik Dokumentov*, Belge nr. 253, 361.

Hindistan'da ticaret yaparken Agra ve Delhi'yi de ziyaret etti. Ayrıca kendisine Hindistan'da gümrüksüz ticaret hakkı tanındı. Dönüş yolunda, Hint ve Arap gemilerine yüklediği mallarla birlikte Benderabbas'a doğru yola çıkan Malinkov'un gemileri korsanların saldırısına uğradı. Bu durum, İran üzerinden deniz ulaşımının, Hindistan ile ticaret yapmak isteyen Rus ve Tatar tüccarlar için ciddi riskler taşıdığını göstermekteydi.²⁷

Kasimov'un başında bulunduğu diplomatik misyon gibi, Malinkov'un seyahati de Hindistan ve Rusya arasında diplomatik ve ticari ilişkileri güçlendirme konusunda beklenen sonuçları vermedi. İran'ın Rus tüccarlara Hindistan seyahatlerinde güvence sağlamaması bu ilişkilerin kuvvetlenmesini engelleyen önemli bir faktördü.²⁸ Kandahar gibi tarihî bir geçiş güzergâhının Safevîlerin elinde olması, Hindistan ile güvenli ve sürdürülebilir bir bağın oluşmasına engel teşkil ediyordu. Ayrıca, Bâbürlü Devleti'nin odaklandığı Güney Hindistan'daki genişleme politikası, Rus tüccarların Avrupalı şirketler gibi önemli imtiyazlar ve ticari fırsatlar elde etmelerini zorlaştırdı.²⁹

2. XVIII. Asırda Hindistan'a Yapılan Rus ve Tatar Diplomatik Misyonları

XVIII. asırda Rusya, doğu hudutlarını genişletmek üzere bir siyaset takip etti ve Asya ülkelerine yönelik olarak diplomatik münasebetlerini geliştirmeye çalıştı. Bu siyaset, temas edilen toplumlar ile yakın ilişkilerin kurulmasını ve aynı zamanda diplomatik faaliyetlerin de artmasını gerekli kılıyordu. Hint alt kıtası da bu coğrafyalardan biriydi. İngiliz siyasî varlığının kendini iyice hissettirdiği Hindistan özel bir hususiyet arz ediyordu. Hindistan üzerine gerçekleştirilen diplomatik ve ticari girişimlerde bir emniyet oluşturmak maksadıyla I. Petro (1682-1725) ve halefleri Safevî hükümdarlarına elçiler göndererek Hint ticaretinde bir emniyet oluşturulmaya çalıştılar; ancak arzu edilen seyahat güvenliği garanti altına alınamadı. Mevcut riskler göz ardı edilirken Rus diplomasisin ana unsurlarından biri haline gelen Tatarlar, söz konusu girişimlerin bir parçası olmayı sürdürdüler.³⁰

Rusların Orta İdil (Volga) ve Hazar bölgesine yerleşmesiyle birlikte gelişen ticari ve diplomatik teşebbüsler kapsamında Hindistan ile dostane münasebetler tesis edilmek maksadıyla yine bir Tatar olan Yakup Yagafarov (1751) liderliğinde bir elçilik heyeti yollandı. Bu heyet ayrıca Nadir Seferov ve İsmâil Begmuhammedov gibi Türkçe, Arapça ve Farsça'yı bilen ve İslamî geleneklere hâkim olan Tatarlardan oluşuyordu. Bu seyahat de öncekiler gibi oldukça zorlu bir şekilde gerçekleşti. Şahcihanâbâd'da dokuz ay kadar kalan elçilik heyeti üstlendikleri diplomatik görevde muvaffak olurken, Yakub Yagafarov ve heyet üyeleri Bâbürlü hükümdarı ile görüşme fırsatı elde edebildiler.³¹

²⁷ I. Petro gerçekleştirdiği reformlar ile Rusya'yı Batılı bir ülke olarak tanımlamaya çalıştı. Bunu yaparken Altın Orda Devleti'nin izlerini ortadan kaldırmaya gayret etti. Tatarca'yı ise seleflerinin yaptığı gibi diplomaside kullanmayı sürdürdü. 1722 senesinde Safevîler'e karşı giriştiği sefer neticesinde yayımladığı bildirgeyi Tatarca olarak da bastırdı. Bu manifesto aynı zamanda Astrahan'da basılmış olan ilk Türkçe matbu eserdir. Kemaloğlu, *Tatar Tarihi*, 212-213; Barthold, *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, 257-258.

²⁸ *Rusko-İndiyskie Otnoşeniya v XVIII v: Sbornik Dokumentov*. Redaktory K. A. Antonova ve N.M Goldberg, (Moskova: Nauka, 1965), Belge nr. 8, 23, 48-52.

²⁹ Mohanty, *Tracing Indo-Russian Diplomatic History*, 14-29.

³⁰ İngilizler, Şah Cihan ve Evrengiz döneminde Bâbürlüler ile ilişkilerini yoğunlaştırarak Hint alt kıtasında nüfuzlarını artırmak ve ticari imtiyazlarını artırmak üzere aktif bir siyaset takip ettiler. Şah Cihan'ın iktidarı sırasında gümrük vergisinden muaf tutulan İngilizleri, Hollanda ve Fransız şirketleri takip etti. Hint Denizi'ndeki askerî üstünlüklerine dayanarak Bâbürlülere karşı daha cesur bir tutum alarak Bâbürlü limanlarını tehdit ettiler. XVIII. asırdan itibaren Hint alt kıtasında tesis ettikleri özerk şehir devletleri üzerinden siyasî olarak mevcudiyetlerini artırdılar. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, XVIII. asrın başında Madras, Bombay ve Kalküta'da kontrolü ele geçirdi. Hint sahillerindeki bu gelişmeler, Hint alt kıtasının İngilizler tarafından işgaline güçlü bir zemin hazırladı. Thomas Coryat, *Coryat's Crudities*. (Glasgow: James MacLehose, 2016) I: 8-40; Richards, *Babür Türk İmparatorluğu*, 294-297.

Bu misyonda yer alan Orenburglu bir Tatar tüccar olan İsmâil Begmuhammedov'un geride bıraktığı seyahat notları ise dönemin siyasî atmosferini ve iktisadî dinamiklerini anlamak bakımından değerli bilgiler verir. Bu seyahat, Nâdir Şah'ın (1736-1747) Kuzey Hindistan üzerine gerçekleştirdiği akınlar neticesinde Bâbürlü Devleti'ndeki parçalanmanın hızlandığı bir tarih olan 1751 senesinde gerçekleşmişti. İsmâil, Delhi'de kısa bir süre kaldıktan sonra seyahatini Bengal'i ziyaret ederek sürdürdü. Hindistan'daki gezisinin ardından Hac vazifesini yerine getirmek amacıyla Mekke'ye gitti; bir sonraki durağı ise İstanbul oldu. Bu seyahatler sırasında heyetin lideri Yakup Yagafarov salgın hastalık sebebiyle hayatını kaybetti. İsmâil'in bu uzun seyahatlerine ilişkin kayıtlarının eleştirel bir baskısını Tatar-Türk din âlimi Rızâeddin Fahreddin (1859-1936) *İsmâ'il Seyahati* (Kazan, 1903) adı altında yayınladı.³² Bu eser daha sonraları M. Usmanov tarafından *Zapiski İsmaila Bekmuhammedova ego Puteşetvii v İndiyu (1751-1776)* adı ile Rusçaya çevrildi.³³ Bu notlardan Hindistan'daki İslâm kültürüne ilişkin bir fikir sahibi olunabilir. Aynı zamanda etnografya açısından önemli veriler sağlar.³⁴ Hindistan'ın toplumsal hayatı ve iklim yapısı İsmâil'in dikkat ettiği hususlardandır. Bunlarla birlikte ticari mallar ve bu ürünlerin fiyatları hakkında malumatlara da yer verir.³⁵ İsmâil, seyahati sırasında Afgan Ahmed Şah Dürrânî'nin³⁶ Delhi'yi kuşatmasına da tanık oldu. Bu gözlemi, Kuzey Hindistan'ın siyasî atmosferini tahlil etmek bakımından önemlidir.

İngilizlerin XVIII. asrın ortalarında Hindistan siyasetine ağırlık vermesi ve Hint Okyanusu'nda kontrolü ele alması, Rusya'nın Hindistan'a deniz yoluyla erişme olasılığını zayıflatsa da kervan ticaretinin önünde bir engel oluşturmuyordu. Bâbürlü Devleti'nin zayıflaması ile birlikte Nadir Şah ve Afganistan'dan Ahmed Şah Dürrânî'nin istilalarına maruz kalan Kuzey Hindistan'da siyasî istikrarsızlık hâkimdi. Ancak Kuzey Hindistan ile Türkistan ve Afganistan üzerinden yapılan ticaret, bu bölgelerdeki zorlu coğrafi şartlar ve güvenlik nedeniyle güçlü bir askerî desteğe ihtiyaç duyuyordu. Bu şartlar altında diplomatik girişimlerin önemi sürdü. XVIII. asrın son çeyreğinde diplomatik bir vazifeye Hindistan'a ayak basan bir diğer Orenburg Tatarı ise Gubeydulla Emirov oldu.³⁷

Emirov'un diplomatik görevine ilişkin bilgiler açık olamamakla birlikte Hindistan'da rahat bir şekilde hareket ettiği *Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii (1774-1805)* ismi ile yayınlanan seyahat notlarından anlaşılmaktadır. Rusya ile Hindistan arasındaki münasebetlere de ışık tutan bu eser Emirov'un canlı gözlemlerini içerir. O, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ı kapsayan seyahati sırasında gördüğü yerlerin sosyal yaşamı ve

³¹ M. A. Usmanov, "Zapiski İsmaila Bekmuhammedova ego Puteşetvii v İndiyu" *Blijniy i Sredniy Vostok: İstoriya i Ekonomika içinde*, Redaktor L. M. Kulagina, (Moskova: Nauka, 1967), 88-92.

³² Bu eserin el yazmaları Kazan Devlet Üniversitesi N. İ. Lobaçevskiy Bilim Kütüphanesi ve St. Petersburg'daki Rusya Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Enstitüsü'nün kütüphanesinde bulunmaktadır.

³³ Rızâeddin bin Fahreddin (yay.), *İsmâ'il'in Seyahati*. (Kazan: Tipo-Litografiya İ. N. Kharitonova, 1903), 15-22; Usmanov, "Zapiski İsmaila Bekmuhammedova ego Puteşetvii v İndiyu", 90-103; Rızâeddin bin Fahreddin, "Seyahatnameler", *Şûrâ 11*, Haziran (1910): 325.

³⁴ Mami Hamamoto, "Tatarskaia Kargala in Russia's Eastern Policies", *Asiatic Russia içinde*, Editör Tomohiko Uyama, (New York: Routledge, 2012), 39-40; Aleeva, "Tatar Seyahatnamelerinde Hindistan" 153-154; Tuna, *Imperial Russia's Muslims*, 105-107.

³⁵ Alfiya F. Galimullina, "Obraz Povestvovatelya v "Hojenii Afanasiya Nikitina" i "Zapiskah İsmaila Bekmuhammedova o ego Puteşetsvii v İndiyu", *Vestnik T.G.G.P. 1*, no. 16 (2009): 378-382.

³⁶ Afgan Devleti'nin kurucusu olarak bilinen Ahmed Şah Dürrânî, 1748-1767 seneleri arasında Bâbürlülerin zayıf durumundan yararlanarak Hindistan'a gerçekleştirdiği akınlar neticesinde Lahor ve Mültan'ı işgal etti. Daha sonra ise Delhi'yi ele geçirerek şehri yağmaladı. Bu süreç, Kuzey Hindistan'daki siyasî istikrarı tamamen ortadan kaldırdı. Maratlar ve Sihlerin direnci ise Dürrânî'nin akınlarının bir siyasî zafere dönüşmesine imkân tanımadı. Mehmet Saray, "Ahmed Şah Dürrânî", *DİA*, II, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989), 133-134.

³⁷ Nikolay N. Nepomnyaşi, *Russkaya İndiya*. (Moskova: Veçe, 2010) 69-82.

geleneklerine ilişkin ayrıntılı malumata yer vermiştir. Etnik ve dinî yapıya özellikle ilgi göstermiştir. Bâbürlü ülkesinde gözlemlediği idareciler hakkında bilgiler de notlarında yer almaktadır. Ayrıca Hindistan'daki anıtsal mimari örneklerinden bahsederken peyzaj sanatının etkileyciliği üzerinde durur. Bir tüccar olması hasebiyle de ticaretten söz etmeyi ihmal etmez.

38

Emirov, Kuzey Hindistan'daki parçalı siyasî yapıya rağmen ticaretin oldukça dinamik olduğunu ve burada Rus mallarına da rastlandığını ifade eder. Kabil, Kandahar, Herat ve Buhara arasındaki ticaretin canlılığının, Rusya ile Hindistan arasındaki ekonomik münasebetlerin gelişebileceği bir atmosferi yarattığı düşüncesindedir. İngilizlerin Kalküta³⁹ şehrindeki ticari faaliyetlerine ve 13.000'i bulan askerî mevcudiyetine dikkat çekerek burayı Asya ticaretinin merkezi olarak nitelendirir. Emirov, Hindistan'da gözlemlediği İngiliz işletmeleri, atölyeleri ve pazarlara ilişkin bilgi vererek notlarında iktisadî hayatı yansıtır.⁴⁰

Emirov eserinde, XVIII. asrın ikici yarısından itibaren Hindistan'da siyasî ve askerî ağırlığını artıran İngilizlerin faaliyetleri karşısında yerli halkın durumunu da tanık olduğu hadiseler üzerinden yansıtır. Hindistan'daki dini ve siyasî bölünmüşlük ve beraberindeki sosyal problemler eserinde öne çıkan hususlardandır. Ayrıca o, Shikarpûr'da Sihlerin yaşamını da yakından gözlemlemiştir. Meraklı doğası, Hindistan'ın içtimâ ve iktisadî yapısına ilişkin tutarlı değerlendirmeler yapmasına imkân vermiştir. Emirov'un seyahatnâmesi, Rusya ile Hindistan arasındaki münasebetlerin güçlenmesi adına veri sağlayan tarihî kaynaklardan biridir.⁴¹ Notları uzak Hindistan'ın yaşamını, tabiatını, zengin kültürünü, tarihini ve geleneklerini merak uyandırıcı bir anlatı ile sunan değerli bir eserdir. Tüm bu açılardan Emirov'un notları, XVIII. asır Tatar edebiyatında Hindistan'a ilişkin en ayrıntılı seyahatnâmelerden biri olarak öne çıkar.

Emirov'un Hindistan gözlemlerinin bir diğer neticesi de Hindistan'ı altın ve elmaslarla dolu egzotik bir ülke olarak tasvir eden yüzeysel düşüncüyü geride bırakmaya yardımcı olabilecek veriler sunan bir kaynak meydana getirmesidir.⁴² 1805'te Orenburg'a dönen Emirov, Devlet Sınır Komitesi'nde tercüman olarak görev yaptı. Tatar tüccarlarının geride bıraktığı seyahat notları, Hindistan'ı ziyaret eden Rusların Hindistan hakkındaki önyargılı görüşleri aşarak daha kapsamlı ve gerçekçi bilgiler içeren kayıtlar tutmalarına da zemin hazırladı. Emirov'un seyahatinin ardından, Filip S. Efremov (1774-1782), Rafail Danibegov (1795-1827) ve Gerasim Lebedev (1749-1817) gibi aydınlar da Hindistan'ı ziyaret ettiler ve değerli seyahatnâmeler meydana getirerek Rusya-Hindistan münasebetlerine önemli katkılar sundular.⁴³

Sonuç

³⁸ Emirov, *Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii*, 42-101

³⁹ Kalküta şehri İngiliz idaresi öncesinde Güney Bengal bölgesinde yer alan kırsal bir yerleşimden alanı idi. Kalküta'nın bir ticaret merkezine dönüşmesi İngiliz Job Charnock'un 1690 yılında Huglî Nehri kıyısındaki ticari fonksiyonu olan bazı yerleşim alanlarını kontrol altına alması ile başladı. Bu sebeple İngiliz Doğu Hindistan Şirketi temsilcisi Charnock Kalküta şehrinin kurucusu olarak bilinir. Şehrin Britanya Hindistanı devrindeki ihtişamı azalmış olsa da bugün Hindistan'ın en kalabalık dördüncü metropol alanı olarak Hint ekonomisinin dayanak noktalarından birini oluştur. Pranab Kr. Das, "History and Profile of Urban Growth of Kolkata City: A Journey from 1690-2011," *Journal of Science and Humanities* 1, no. 1 (2016): 56-63.

⁴⁰ Emirov, *Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii*, 165-169.

⁴¹ Emirov, *Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii*, 170-173

⁴² Emirov, *Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii*, 243-255.

⁴³ Rafail Danibegov, *Puteşestvie v İndiyu Gruzinskogo Drovyanina Rafaila Danibegova*, Redaktor L. I. Maruashvili, (Moskova: Tipografii S. Selivanovskago, 1815), 28-46; Gerasim Lebedev, *Bezpristrastnoe Sozertsanie Sistem Vostočnoy İndii Bragmenov, Svyaşennih Obryadov ih i Narodnih Obiçaevev*. (St. Petersburg, 1805), 510-555.

Rusya-Hindistan münasebetleri, XV. asırdan itibaren ticari maksatlar ile gerçekleştirilen seyahatler ile gelişme gösterdi. Zamanla bu ilişkiler kültürel bir boyut da kazandı. Nikitin'in 1466-1472 yılları arasında Hindistan'a yaptığı seyahat, Rusların Hindistan'a ayak basması bakımından ilk ciddi teşebbüstü. Ancak, Nikitin'in bu seyahati uzun vadeli bir ticaret ilişkisine dönüşmedi. Hindistan, Ruslar için uzun bir süre değerli madenlerin bolca bulunduğu ve aynı zamanda kaliteli kumaşların üretildiği bir ticaret merkezi olarak ünlendi. XVII. asırdan itibaren, Rusya ve Hindistan arasındaki münasebetlerde daha ciddi adımlar atıldı ve tüccarlar ilk elçiler olarak önemli roller üstlendiler. Rusya'nın Hindistan'a olan ilgisi, özellikle Romanov hanedanının iktidara gelişiyle beraber artmaya başladı. Ancak Rusya'dan Hint alt kıtasına uzanan kara yolunun uzun olması ve birçok tehlikeyi barındırması kazançlı ticari faaliyetlerin gerçekleşmesinin önünde önemli bir engeldi. Ayrıca Türkistan ve Afganistan bölgesinde ticari süreçler için konfor oluşturabilecek siyasi istikrar mevcut değildi. Ruslar, zamanla İngiliz sömürge gücüne dönüşen ve uluslararası bir şirket olması hasebiyle öncü bir rol üstlenen Doğu Hindistan Şirketi ile rekabet edebilecek ticari bir organizasyona sahip değildiler. Bu gibi hususlar dolayısıyla Rusya-Hindistan ticari münasebetlerinin teşvik edici yönü uzun bir dönem zayıf kaldı. XVIII. asrın ortalarında İngilizlerin Hint deniz ticaretinde kontrolü ele alması, Rusya'nın Hindistan'a deniz yoluyla nüfuz etme ihtimalini de ortadan kaldırırken kervan ticareti güvenlik ve maliyet gibi handikaplar ile sürdürülmeye çalışıldı. Tüccarların teşebbüslerinin diplomatik girişimler ile desteklenmesi ve kervan ticaretinin devamlılığı için yerel unsurlar ile hassas münasebetler geliştirmesi söz konusu ilişkiler bakımından hayatiydi

Rusya, Asya ülkeleri ile sürdürdüğü ilişkilerinde Tatarlardan tüccar, tercüman ve diplomat olarak istifade etti. Tatarlar, Doğu dillerini bilen, Hint pazarını ve geleneklerini iyi tanıyan tüccarlar olarak, Rusya ile Hindistan arasındaki diplomatik ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli katkılar verdiler. Kazan, Astrahan ve Orenburg'dan gönderilen Tatar tüccarlar, diplomatik görevler üstlendiler. Kasımov'un liderliğini yaptığı heyetin 1675 senesindeki Hindistan seyahati söz konusu diplomatik çabaların ilk önemli adımı idi. Ancak hem Kasımov'un hem de Malinkov'un elçiliği karşılaşılan benzer engellerden ötürü beklenen neticeye ulaşamadı. Rusya'nın Hindistan'a yönelik girişimleri, Safeviler ve Bâbürlülüler arasındaki rekabet ve ticaret güzergâhlarının güvensizliği gibi nedenlerden engellemelerle karşılaştı. Tüm bu engellere karşın söz konusu diplomatik çabalarla birlikte kazanılan tecrübe ve deneyimler, Rusya-Hindistan münasebetlerinin temellerinin atılmasını sağladı.

Rusların, XVIII. asrın başından itibaren Orta Asya siyasetine ağırlık vermesi Hindistan ile diplomatik ilişkiler kurma çabalarını da artırdı. Bu dönemde Yakup Yagafarov ve İsmâil Begmuhammedov gibi Tatarlar, Hindistan'daki siyasî ve ticari durumunu meraklı bir şekilde gözlemlediler. Tuttukları seyahat notları ile Hindistan'daki sosyal ve ticari yaşam hakkında değerli bilgiler sundular. Gubeydulla Emirov'un 1774 senesinde Hindistan'a yaptığı ziyaret sırasında kaleme aldığı seyahatnâme ise Rusya'nın Hindistan hakkındaki bilgilerini derinleştiren önemli kaynaklardan biri oldu. Emirov'un gözlemleri, Hindistan'ın toplumsal, iktisadî ve kültürel yapısına ilişkin yüzeysel ve önyargılı görüşlerin ötesine geçilmesine katkı verdi. Emirov, Hindistan'ın çok katmanlı toplumsal ve ekonomik bir yapıya sahip olduğunu yansıtarak, Hindistan'ın sosyal tabaklarını daha sağlıklı bir biçimde notlarında aktardı.

Tatar tüccar ve diplomatların seyahat metinleri ve paylaştıkları tecrübeler, Hint alt kıtasının tarihi, etnografyası ve iktisadî yaşamına ilişkin değerli veriler sağladı. Bu kayıtlar, Rusların Güney Asya ile gelişen münasebetlerinde, harici hafızalarını şekillendiren kaynaklardan oldular. Tatar tüccar ve elçilerin Hindistan seyahatleri, Rus gezgin ve aydınları Hindistan üzerine daha kapsamlı incelemeler yapmak yönünde teşvik etti. Bu çabalar, Rusya ile Hindistan arasındaki kültürel ve siyasî münasebetlerin gelişmesine fırsat verdi.

Kaynakça

1. Birincil Kaynaklar

- Afanasiy Nikitin. *Afanasy Nikitin's Voyage Beyond Three Seas, 1466-1472*. Çeviren. Stepan Apresyan, Moskova: Raduga Publishers, 1985.
- Ebü'l-Fazl el-Allâmî, *Âyîn-i Ekberî*, I, Bölüm 2, Editör. H. Blochmann, Calcutta: The Asiatic Society of Bengal, 1877.
- Francois Bernier. *Travels in the Mogul Empire: A.D. (1656-1668)*. Translated by Archibald Constable. Westminster: A. Constable and Co., 1891.
- Gubeydulla Emirov. "Stranstvovanie Gubaydulla Amirova Po Azii" *Aziatskiy Vestnik*, Redaktor Grigorry Spassky, St. Petersburg: Meditsinskogo Departamenta Ministrestva Vnutrennih Del, 1825.
- Hâfi Han. *Müntehabü'l-lübâb*. II. Editör Kebirüddin Ahmed ve Gulâm Kâdir, Kalküta: The Urdu Guide Press, 1874.
- İsmâil Begmuhammedov. *İsmâil'in Seyahati*. Yayınlayan Rızâeddin bin Fahreddin, Kazan: Tipolitoğrafiya İ. N. Kharitonova, 1903.
- John Mildenhall. "The Travails of John Mildenhall and Observations of Master John Cartwright" *Purchas His Pilgrimes*, Londra, 1625.
- John Ovington. *A Voyage to Suratt in the Year 1689*. Londra: Jacob Tonson, 1696.
- Nakaz Tsarya Alekseya Mihayloviça Mahmetu İsupu Kasimovu, Poslannomu v 1675 g.k. Velikomu Mogolu Aurenzebu*. Podgotovil k izdaniü Dmitry Kobeko, St. Petersburg, 1884.
- Rafail Danibegov. *Puteşestvie v İndiyu Gruzinskogo Drovyanina Rafaila Danibegova*. Redaktor L. I. Maruashvili, Moskova: Tipografii S. Selivanovskogo, 1815.
- Russko-İndiyskie Otnoşeniya v XVII v: Sbornik Dokumentov*, Redaktory R. V. Ovçhnikov, T. D. Lavrentsova vd., Moskova: Nauka, 1958.
- Russko-İndiyskie Otnoşeniya v XVIII v: Sbornik Dokumentov*. Redaktory K. A. Antonova ve N.M Goldberg, Moskova: Nauka, 1965.
- Salih Kenbû. *Amel-i Şalih*. III, Editör Seyyid Ahmed Şah, Lahor: Mahmud Printing Press, 1960.
- Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi*. Neşreden Reşit Rahmeti Arat, Ankara: T.T.K. Basımevi, 1987.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdurasulov, Ulfat. "A Passage to India: Rhetoric and Diplomacy between Muscovy and Central Asia in the Seventeenth Century." *Itinerario* 44, no. 3 (2020): 1-26.
- Aleeva, A. H. "Tatarskaya Putevaya Lieratura Ob İndii (XVII-XVIII vv.)." *Uçenie Zapiski Kazanskogo Universiteta* 150, no. 8 (2008): 13-22.
- Fisher, M. Herbert. *Bâbürlüler: Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, Çeviren M. Fatih Çalışır, İstanbul: Kronik, 2020.
- Foster, William. *The English Factories in India: 1618 1621*. Oxford: Clarendon Press, 1906.

- Galimullina, Alfiya F. "Obraz Povestvovatelya v "Hojenii Afanasiya Nikitina" i "Zapiskah İsmaila Bekmuhamedova o ego Puteşetsvii v İndiy." *Vestnik T.G.G.P 1*, no. 16 (2009): 378-382.
- Hamamoto, Mami. "Tatarskaia Kargala in Russia's Eastern Policies." *Asiatic Russia*, Editör Tomohiko Uyama, New York: Routledge, 2012.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 5*, no. 8 (1953): 105-136.
- Kemaloğlu, İlyas. *Tatar Tarihi: (İdil Bulgarları, Moğollar, Altın Orda, Hanlıklar)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2024.
- Kemp, P.M. *Russian Travelers to India and Persia, 1624-1798: Kotov, Yefremov, Danibegov*. Delhi: Jiwan Prakasha, 1950.
- Khodarkovsky, Michael. *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu'nun Oluşumu (1500-1800)*. Çeviren Mehmet Ali Koç, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Kurat, A. Nimet. "Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi", *DTCF Dergisi 23*, no. 3-4 (1965): 91-126.
- Kurat, A. Nimet. *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2020.
- Küpeli, Özer. "Safevî Ülkesinin İngiliz Konukları (İngiliz Tacirleri İran Seyahatleri, 1562-1581)." *History Studies 4*, no 1 2012: 373-385.
- Mohanty, Arun. *Tracing Indo-Russian Diplomatic History*. New York: Routledge, 2019.
- Mrathuzina, G. Ferdinandovna ve Horaskina, R. Ilgizovna. "Povolje i İndiya: Naçalnie Etapı İstoriçeskih Otnoşeniy (Po Materialam Kazanskih İssledovateley)." *Gasırlar Avazı-Eho Vekov I*, 2020: 135-145.
- Nepomnyaşi, N. Nikolaeviç. *Russkaya İndiya*. Moskova: Veçe, 2010
- Özcan, Azmi. "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", *DİA*, Cilt XXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 294-295.
- Povesti Russkih Poslov kak Pamyatniki Literaturı, Puteşestviya Pusskih Poslov XVI-XVII vv., Stateyme Spiski*, Moskova: Otv. Red. D.S. Lihaçev. İzd. AN SSSR, 1954.
- Rızâeddin bin Fahreddin, "Seyahatnameler", *Şûrâ*, 11, Haziran (1910): 323-328.
- Richards, J. F. *Babür Türk İmparatorluğu; Tarih, Kültür, Teşkilat*. Çeviren Yasin Tekin, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Saray, Mehmet, "Ahmed Şah Dürrânî", *DİA*. Cilt II. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989, 133-134.
- Tuna, Mustafa. *Imperial Russia's Muslims: Islam, Empire and European Modernity, 1788-1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Usmanov, M.A. "Zapiski İsmaila Bekmuhamedova igo Puteşetvii v İndiyu." *Blijniy i Sredniy, Vostok: İstoriya i Ekonomika*, Redaktor L.M. Kulagina, 88-103. Moskova: Nauka, 1967.
- Vanina, Eugenia. "Of Russian Spies and Itinerants: Different Perspectives on Eighteenth Century India." *India International Centre Quarterly 24*, no. 1 (1997): 32-47.

Vanina, Eugenia. "Russian Studies in Medieval History of India: An Insider's View" *Medieval History Journal II*, no.2 (1999): 361-386.

Vasilij V. Barthold. *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*. Çeviren Kaya Bayraktar ve Ayşe Meral. İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Wanner, Michal. "Indian Trading Community in Astrakhan in Context of Russian-Indian Relationship (1636-1725)." *West Bohemian Historical Review 2*, no. 1 (2012): 115-123.

Summary

Russian-Indian relations continued throughout the Middle Ages, albeit indirectly, through mutual cultural exchanges along the Silk Road. Russian thinking about India remained superficial throughout the Middle Ages, but the exotic Indian culture was also of interest to Russians. India attracted merchants and travelers with its precious products. Indian fabrics, motifs and ancient Indian mythological elements influenced Russian arts and crafts through merchants and travelers. In this period, the historical cities of the Southern Idil (Volga) region and Turkestan, which had a commercial character, played an significant role in diplomatic relations between Russia and India. The efforts of Russian and Tatar travelers to India made an important contribution to developing close

ties with this distant land and culture. Afanasi Nikitin (1466-1472), one of the pioneers of Russian explorers, voyaged to India for trade purposes, which was an important step that increased Russian interest in India.

The Russian conquest of the Idil (Volga) region had a revitalizing effect on Russian-Indian relations. The Russians seized the Kazan Khanate in 1552 and then Astrakhan in 1556 and took control of the Idil-Caspian trade route. This expansion under Ivan IV (1547-1584) also strengthened the idea of establishing a connection with India. Merchants assumed important roles as envoys in these diplomatic relations. With the end of the Kazan Khanate by the Russians, some Tatars with high socio-economic status joined the Russian army as "servants". Among them were many specialists in Eastern languages. Some of them worked as translators in Russian official institutions. Their commercial and diplomatic activities on the oriental trade route to India and China contributed greatly to Russian diplomacy. The Russians utilized the Tatar know-how in accordance with their strategic interests. Russia's interest in India emerged with the Romanov dynasty. The Russians also aimed to establish a commercial network reaching India. During this period, India became a new destination for Russian and Tatar merchants with its valuable products and commercial capacity. While trade in the Indian Ocean continued under the control of European companies, the Russians endeavored to establish diplomatic relations with India. The Baburid State (1526-1858) was the biggest political power in India, where the interest of Europeans increased.

For the Russians, the first commercial attempts towards India were unsuccessful. The foundations of Russian-Indian relations were laid when Indian merchants established a trading community in Astrakhan. The activities of the Indian trading community provided Russians with information about India. The trade network established by the Russians in the Central Idil and Caspian regions encouraged them to take further steps. At the same time, the Russians made efforts to collect and record data on the social and economic structure of the Indian subcontinent. In this way, diplomatic activities were increased by getting to know India more closely. Commercial embassies and delegations were sent to India to establish sustainable relations.

In its relations with Asian countries, Russians benefited from the Tatars, merchants who knew Eastern languages and were well acquainted with the Indian market and customs. These Tatar merchants played an important role in establishing diplomatic relations between Russia and India. Russian and Tatar travelers observed India with curiosity and kept travel notes containing important information about Russian-Indian relations. Travel notes reflecting the activities of embassies to India led by Yusuf Qasimov (1675), Yakub Yagafarov (1751), Gubeydulla Amirov (1774) helped the Russians to better understand India. These works became important examples of the travelogue genre in Tatar literature. Gubeydulla Emirov's travelogue, written during his visit to India in 1774, became one of the important sources that deepened Russia's knowledge about India. His observations contributed to go beyond superficial views on the socio-cultural structure of India. Tatar merchants served as a bridge in these relations. Although these attempts were hampered by the rivalry between the Safavids and the Baburids and the insecurity of the trade routes, the experience and expertise gained helped lay the foundations for Russia-India relations. This study aims to analyze the historical relations between Russia and India and reveal the contribution of the Tatars. In this respect, our study will help to reveal the historical drivers of Russian-Indian relations.